

УДК 027.7:024

Наталія Грабар,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри культури Харківського національного
технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Використання методики аутокомунікації в системі індивідуальної роботи бібліотек вищої школи

У статті розкрито специфіка індивідуальної роботи бібліотечних фахівців із відвідувачами бібліотек. Розглядається аутокомунікація як засіб підготовки читачів до спілкування.

Ключові слова: спілкування, аутокомунікація, комунікація, взаємодія, індивідуальна робота, бібліотека ВНЗ.

Бібліотека ВНЗ є відкритою інформаційно-комунікаційною системою, яка підтримує розвиток і мобільність освіти, підкреслює значення комунікативної діяльності бібліотечних фахівців. Комунікативна функція в діяльності здійснюється насамперед за допомогою спілкування під час обговорення актуальних питань, невимушеного обміну інформацією про поточні події, спосіб життя, інтереси та захоплення.

При організації роботи з користувачами бібліотеки варто враховувати той факт, що змінився читач, оскільки в нових умовах він повністю самостійно орієнтується в інформаційних потоках, здійснює пошук необхідних матеріалів у мережі Інтернет. Саме це викликає занепокоєння щодо можливостей книгозбірні у задоволенні потреб користувачів. Більшість фахівців, у тому числі бібліотечних, починають усвідомлювати обмеженість інформаційного, технократичного способу читання, що прийшов до нас із Заходу. На це звертають увагу С. Басов, Л. Гусєва, Т. Долбенко, Т. Новацька, Г. Олзоева, А. Соколов, І. Тихомирова та ін.

Бібліотекарі переконуються в тому, що вирішувати завдання виховання гармонійно розвинутої особистості можливо тільки на основі персонального підходу до кожного читача, індивідуалізації читання за правилом "кожному читачеві — його книгу", "кожній книзі — її читача" [9, с. 160].

Нові комунікаційні умови, в яких здійснюються складні процеси передавання — засвоєння — створення соціального досвіду людства, змінюють людські відносини, зокрема спілкування, яке значно активізувалось, чому сприяють нові технології (телефонія, Інтернет тощо). Збільшується попит на професії типу "людина—людина". Тому, можливо, О. Ярославцева [14] сучасне спілкування вважає проблемним. Адаже відбувається "втягнення" людини в тотальну комунікацію, де вона отримує значні навантаження, формується тенденція затратного відтворення власних ресурсів, а це, в свою чергу, негативно впливає на систему комунікації загалом. Необхідно зберегти свої ресурси і виробити досвід збалансованого існування. Автор вбачає це в удосконаленні процесів аутокомунікації, що потім позначиться на всій глобальній системі комунікативних взаємозв'язків.

Використання досягнень сучасної педагогіки, психології в галузі теорії та практики спілкування допомогли виробити науковий підхід до вдосконалення методів індивідуальної роботи в бібліотекознавстві. Але, на наш погляд, саме

сьогодні необхідно прогнозувати пошук продуктивніших шляхів підтримання читання і використання інформаційних інтересів.

Мета статті — дослідження системи індивідуальної роботи в бібліотеці ВНЗ (як ознака соціально-комунікаційної дійсності), що потребує вирішення такого завдання, як розкриття можливості використання методики аутокомунікації в процесі індивідуальної роботи бібліотекарів.

Питанням організації індивідуальної роботи з читачами значну увагу приділяли: Д. Балика, Б. Банк, Б. Борович, А. Ванєєв, А. Виленкін, М. Карташов, І. Кірпічова, К. Нагловська, В. Невський, Л. Панфілова, В. Пудов, М. Рубакін, В. Стельмах, Ю. Столяров, В. Тершин, І. Тихомирова, Ю. Тугов, Б. Умнов, О. Чубарьян та ін. Вони намагалися розкрити значення індивідуального керівництва читанням, яке передбачає систематичне вивчення не лише книги, а й читача, його вікових, соціальних та особистих якостей. Висвітлення проблем індивідуальної роботи у процесі читання по праву належить М. Рубакіну. Він пише: "Бібліотека повинна вкрай дбайливо відноситися до особи кожного читача. У міру всіх наших сил і знань брати до уваги, насамперед, особисті особливості та обстановку життя кожного читача" [9, с. 140].

На початку ХХ ст. у теоретичному і методологічному аспектах індивідуальна робота була найменш розробленим напрямом бібліотечної взаємодії з читачем. Перша причина — незнання психології особистості, друга — під тиском об'єктивних причин масова робота (індивідуальна ігнорувалась) висувалась на перший план, хоча більшість фахівців були переконані, що в основі бібліотечної справи має бути індивідуальний підхід до читача. Кожен з тих, хто прийшов у бібліотеку, неминуче контактує з бібліотекарем, від якого залежить, наскільки цей контакт виявиться плідним [4].

Особливістю індивідуальної роботи з читачами бібліотек вищої школи було те, що вона тісно пов'язувалась з груповою, здійснювалась через складання особистих планів читання і групових рекомендаційних списків літератури, проведення індивідуальних і групових бесід, консультацій тощо. У 1950 р. Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна (ДБЛ) почала публікувати дуже зручні у користуванні серії рекомендаційно-бібліографічних матеріалів "На допомогу читачеві", "Плани читання". Останні друкувалися на окре-

мих аркушах, що давало змогу вміщувати їх у читацький формуляр. Важливою особливістю цих планів було те, що вони допомагали бібліотекарю бути готовим до відповіді на запитання: "Що читати і про що читати?" [13].

У 60-ті роки посилювалась ідеологізація в роботі бібліотек навчальних закладів. Бібліотекарям потрібно було допомагати усім читачам у політичній самоосвіті, опануванні марксистсько-ленінської теорії, цілеспрямовано здійснювати керівництво читанням молоді. Завдання, які ставились перед освітніми бібліотеками, на той час були актуальними і повністю себе виправдали.

Після великої перерви, з відродженням гуманітарної дослідницької традиції, тобто з 70-х рр., відбувається широке ознайомлення бібліотекарів і бібліографів із тогочасними тезами психології, соціології, педагогіки. У нових умовах, коли джерела історії власної науки і зв'язки з міжнародним професійним середовищем уможливили новий погляд на місію бібліотекаря в демократичному суспільстві, виникає необхідність популяризації взаємин із читачем як з вільною, рівною особистістю. Великої уваги розробленню теорії та методики індивідуальної роботи з читачами надавала К. Нагловська. Вона підкреслювала необхідність індивідуального обслуговування на основі диференціації, враховуючи соціально-демографічні ознаки окремих груп і особливостей читання конкретного читача. Вважаючи важливим методом індивідуальної роботи бесіди бібліотекаря з читачем, вона запропонувала їхню класифікацію, а також методику підготовки і проведення бесід, що мають різну мету, зміст і форми [6].

У 80-ті роки новою в індивідуальній роботі стала організація особистого інформування читачів. І вже починаючи з 90-х рр., у зв'язку з деідеологізацією бібліотечної роботи індивідуальне обслуговування поступово втрачає межі авторитарного впливу бібліотекаря (у тому числі складання бібліотекарями індивідуальних планів і програм читання) і починає набувати діалогового, суб'єкт-суб'єктного характеру. Але, як показав час, до індивідуальної роботи повертаються знову. Сучасний бібліотекар має слідкувати за змінами, що відбуваються в науці та суспільстві, відповідати вимогам, що висуваються до нього в умовах сьогодення, вміло поєднувати сучасні технології з традиційними формами обслуговування. Однак серед завдань, які йому потрібно вирішувати, завжди залишиться головне — допомога читачеві в усвідомленні своїх запитів. Як зазначає В. Пудов [8], у бібліотекаря завжди є можливість внести в них свої рекомендації, знання, емоції, знаючи особливості читацького сприйняття, пов'язаного з організацією психіки людини. Такі форми роботи зумовлені потребою індивідуального підходу, тим, що будь-який вплив на особистість переломлюється через її індивідуальні особливості, через "внутрішні умови". Необхідним складником успішної індивідуальної роботи у бібліотеці ВНЗ є вивчення індивідуальних особливостей студентів. Щоб впливати на особистість, треба її знати. Передусім важливо встановити довірливі, доброзичливі взаємини. Зробити це інколи нелегко, оскільки студенти, які найбільше потребують індивідуальної виховної роботи, нерідко недовірливо ставляться до бібліотекарів.

Нові умови і вимоги користувачів до бібліотек сприяють кардинальній зміні індивідуальної роботи. М. Бахтін писав: "...сприймає чуже висловлювання не безмовна істота, а людина, сповнена внутрішніми словами. Всі її переживання, так званний апперцептивний фон, подано мовою його внутрішньої мови і лише так вони стикаються із зовнішньою мовою, що сприймається" [2, с. 412]. Можливо тому варто

визначити методику аутокомунікації, адже її часто пов'язують з періодом активної самосвідомості людини, який збігається з навчанням у ВНЗ.

Аутокомунікація (АК) є об'єктом багатьох наук: філософії, психології, педагогіки, лінгвістики. Останнім часом вона займає чільне місце у соціальних комунікаціях. При створенні комунікативної моделі партнерам відводиться важливе значення (М. Василик, А. Соколов, Г. Почепцов, Ф. Шарков, І. Яковлев та ін.). Вважається, що першим увів до наукового обігу поняття "аутокомунікація", що означає збіг адресата і адресанта, Ю. Лотман. Людина вступає в АК, коли у неї виникає потреба, яка визначає, що, навіщо і чому вона хоче повідомити сама собі (хоча сама вона може цього і не усвідомлювати). В аутокомунікативній ситуації людина одночасно є і комунікатором, і реципієнтом, тобто сторони, які взаємодіють, поєднуються в одній особі.

АК — природна умова психологічної активності людини, постійне спілкування з самим собою, що призводить за певних обставин до внутрішнього конфлікту особи. Вона є особливою формою взаємодії людини із самою собою, тому аутокомунікацію більшість учених розглядає в психологічному ракурсі. Так, А. Бодальов, включивши в обсяг спілкування зовні спостережені прояви АК, істотно розширив поняття спілкування і відзначив його складність. Аутокомунікація підрозділяється ним на різні види, залежно від того, з ким або з чим людина взаємодіє. Видами АК є: розмова із відомими людьми, які пішли з життя, з героями творів мистецтва, з Богом, з самим собою, з тваринами, технікою і навіть з місцями, де людина колись жила.

У вітчизняних і зарубіжних підходах наголошується, що аутокомунікація формується у процесі спілкування і взаємодії. Якщо прирівняти бібліотеку до живого організму, то це його душа. Як би не змінювалось сьогодення, але атмосфера добра і розуміння тут пануватиме завжди. А розширення комунікаційних можливостей, як зазначає В. Льганнаєва [10], не тільки змінює весь світ бібліотеки, а торкається багатьох аспектів її функціонування як соціальної організації (мети діяльності, організаційної структури, обслуговування і забезпечення інформаційних потреб тощо). Мета і завдання бібліотеки — задоволення інформаційних потреб, забезпечення доступу до знань у процесі навчання, формування інформаційної культури, здійснення виховних заходів бібліотечними формами і методами, формування стійких читацьких інтересів і навичок роботи з книгою тощо. Традиційне спілкування, яке відповідає сутнісній потребі особистості в безпосередньому контакті, є не тільки необхідним у бібліотеці як соціокультурному інституті, а й пріоритетним. На нашу думку, книгозбірні ВНЗ мають всіляко надавати можливість культурного спілкування молоді, вносити нові форми співпраці, враховуючи бібліотечну специфіку. Особлива увага надається нині комунікативним здібностям бібліотекаря, які надзвичайно важливі в індивідуальній роботі. Комунікативні здібності (комунікативний контакт, упевненість у собі, ввічливість), які притаманні бібліотечним працівникам, формуватимуть також комунікативну культуру студентів, які є головними особами спілкування в бібліотеці ВНЗ і вже мають певну систему знань, ставлень, поглядів, ідеалів, переконань тощо. Тому формування кожної особистості — це поетапний процес, що являє собою цілісну систему.

Нині організація читання як основний зміст бібліотечної діяльності трансформується в цілеспрямовану взаємодію, скеровану на використання усіх видів аудіовізуальної інформації, зокрема традиційних поліграфічних книг і електронних текстів (документів), звичайних періодичних ви-

дань, а також аудіо-відео і мультимедійних джерел інформації. Електронні видання, наявні у бібліотечних фондах, можна і потрібно використовувати не лише з навчальною метою як когнітивно-комунікаційну форму обслуговування, а й для дозвілля, релаксації. Одна із дослідниць культурного читання Г. Олзоева аналізує результати соціологічного дослідження, що стосується цієї проблеми. Старшокласники — а саме вони становили аудиторію опитуваних — читають здебільшого масову літературу, яка певним чином нав'язує їм свої стереотипи та ідеали. Тому фахівцям бібліотек важливо усвідомити суперечність і складність цього явища сьогодення [7, с. 68]. Сприйняття мистецтва слова не обмежується розумінням, наголошує І. Тихомирова. Воно активізує всі властивості людської свідомості — уяву, відчуття, пам'ять, будить асоціації й аналогії, включає роботу самосвідомості тощо. Ця багатоаспектність сприйняття і визначає вплив книги на читача, а разом з ним і виховання його розуму і серця [11].

У навчальному закладі під час проведення культурно-виховних заходів, організації тематичних книжкових виставок бібліотекар пропагує читання як одну із форм соціалізації, засобу вдосконалення людини, її самореалізації в житті і подальшій діяльності. Знаючи методику АК, він розуміє, що в ній здійснюються: "репетиція поведінки", програвання в думці різних варіантів майбутньої розмови, продовження полеміки з відсутнім у реальній ситуації опонентом, прогноз реакції співрозмовника на основі минулого досвіду спілкування з ним. Можна сказати, що аутокомунікація "дає" матеріал для роботи свідомості людини. В аутокомунікації у людини є можливість звернутися до самої себе в різних ситуаціях: наприклад, у спілкуванні з дорослими в дитинстві; з друзями або колегами — нині; під час самоспостереження і самоаналізу тощо. Аналогічну картину можна спостерігати і під час читання. Вплив книг дитинства відчувається і у зрілі літа, вони не втратили значення і через багато років, людина знову і знову повертається до них. Тільки в цьому випадку виникає ефект подвійного прочитання, ефект взаємодії на все життя [1, с. 68]. Кожна людина має свої психологічні властивості, і це бібліотекареві потрібно враховувати.

Сутність аутокомунікації в бібліотеці найчастіше розкривається шляхом задоволення інформаційних потреб, особливо під час читання художньої літератури. Класична література навчає бачити людей зсередини. Читаючи, кожен переживає за того героя, якому симпатизує, дії якого підходять власному характеру, ніби розмовляючи з ним. Відомо, що від багатства внутрішньої мови залежить ступінь ідентифікації особистості. Ідентифікація здійснюється через мову. Саме тому під АК В. Харченко визнає мову та виділяє три функції: захисну (розрядка, релаксія, зняття стресу, пристосування до мінливих життєвих ситуацій), аутосугестивну (заохочувальну, спонукальну, стимулюючу, надихаючу) і креативну (творчу), оскільки будь-яка творчість — це творчість зсередини [12]. В. Мацута з'ясувала встановлення функціонального зв'язку аутокомунікації з міжособистісним спілкуванням: переживання комунікативного стресу ініціює внутрішній діалог, в якому людина прагне зняти емоційне напруження, підтримати себе і проаналізувати ситуацію [5].

Отже, дослідники схиляються до особливої ролі діалогу, який сприяє формуванню навичок комунікативної діяльності, творчості. Бібліотекар як професіонал має підходити до кожного читача індивідуально, розвивати, розширювати його читачькі запити й інтереси. При діалоговому спілку-

ванні від бібліотекаря необхідні підбадьорення, порада, підтримка, а від читача — виявлення вдячності.

У сучасній бібліотеці "...книга — не просто предмет книговидачі, а інструмент спілкування; бібліотекар же є посередником між змістом книги і свідомістю читача" [3]. Така атмосфера спілкування надає можливість для комунікативно-педагогічної творчості й передбачає врахування параметрів діяльності бібліотекаря, нерозривно пов'язаних з його характерними рисами: відкритістю, толерантністю, щирістю, доброзичливістю, зацікавленістю життям студентів, які, необхідно зважати, бувають різними за характером, соціальним станом, уподобаннями та обдаруваннями. Працюючи з ними, фахівець книгозбірні повинен пам'ятати, що кожен читач — особистість, якій потрібно допомогти повірити в свої сили і хист. Знаючи, що методика аутокомунікації формує внутрішній світ особистості, він професійно донесе інформацію, закладену в художньому слові, живописі до читача так, щоб вона пройшла крізь його душу, збудила резонансний явища в серцях інших людей, сприяла мотиваційній функції, яка полягає в перенесенні творчих ідей і намірів зі сфери свідомості у сферу діяльності. У бібліотеці кожен може знайти необхідну допомогу, виховати потребу в читанні, сформувати його культуру. Бібліотекаря завжди була притаманна так звана аура комунікації, яка протягом тисячоліть ставила його в центр суспільних подій.

Таким чином, комунікаційна діяльність бібліотекарів потребує спеціальної підготовки з метою оволодіння технологією міжособистісних комунікацій, встановлення комунікативного контакту, індивідуального підходу. Подальшу перспективу дослідження теми вбачаємо у розкритті сучасних форм індивідуальної роботи бібліотечних фахівців.

Дослідивши використовувані бібліотеками вищої школи методику аутокомунікації у системі їхньої індивідуальної роботи, доходимо висновків:

1. Теоретичний аналіз АК дає підстави розуміти її як процес особистої комунікації, що має особливу форму взаємовідносин людини із самою собою. Через аутокомунікацію формуються особистісні основи, вона становить механізм розвитку індивідуальних особливостей світосприйняття, є джерелом виявлення проблем, пов'язаних із перспективним становленням особистості. Бібліотекам ВНЗ потрібно надавати молоді можливість культурного спілкування, вносити нові форми співпраці, враховуючи бібліотечну специфіку.

2. Нині індивідуальний підхід пронизує всю систему теорії, методики і організації роботи з читачами. Саме тому вивчення читачів є важливою умовою успішної роботи бібліотеки у сфері обслуговування. Особливо важливе завдання її співробітників — підтримати бажання молоді спілкуватися, використовуючи різноманітні форми та методи. Однією з методик є аутокомунікація, яка необхідна людині як місток між тим, що є, і тим, становлення чого відбувається, а це, в свою чергу, спонукає особистість до самовизначення.

3. Бібліотекареві важливо усвідомити, яку літературу варто рекомендувати для читання, адже людині властиво знаходити у світі те, що відповідає її характеру, традиціям, способу життя тощо; це визначається її цінностями, буттям, життєвими орієнтирами, виступає предметом пізнання. Для такої комунікативної взаємодії бібліотекарям необхідне оновлення знань, перекваліфікація, поглиблення спеціалізації, додаткова освіта, розроблення проектів, проведення досліджень, комунікативних тренінгів тощо.

Список використаної літератури

1. Башкирова Г. Б. Время выбора / Г. Б. Башкирова. — М. : Знание, 1976. — 96 с.
2. Бахтин М. М. Тетралогия / М. М. Бахтин. — М. : Лабиринт, 1998. — 607 с.

3. *Бобровников В. М.* Библиотечная профессия как социокультурный феномен: мифы и реальность / В. М. Бобровников // Библиотечная профессия в зеркале информационного общества : материалы Всерос. электрон. практ. конф. (27 мая 2001 г. — 27 мая 2002 г.) / Нац. б-ка РТ ; Казан. гос. акад. культуры и искусств. — Казань, 2002. — С. 57—62.
4. *Грабар Н. Г.* Виховна діяльність бібліотеки ВНЗ у сучасних соціально-комунікаційних умовах : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Грабар Наталя Григорівна. — Х., 2008. — 196 с.
5. *Мацуга В. В.* Аутокоммуникация человека: функциональный аспект : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Мацуга Валерия Владимировна ; Томский гос. ун-т. — Томск, 2010. — 16 с.
6. *Мельникова Л. Е. М. Нагловская* — библиотековед и педагог / Л. Мельникова // Библиотековедение. — 1993. — № 4. — С. 106—109.
7. *Олзоева Г. К.* О культуре чтения и массовой культуре: (к постановке проблемы) / Г. К. Олзоева // Библиотековедение. — 2000. — № 4. — С. 67—68.
8. *Пудов В. И.* Индивидуальная работа с читателями — системный подход / В. И. Пудов // Актуальные вопросы библиотечной работы : сборник / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. — 1986. — С. 110—126.
9. *Рубакин Н. А.* Среди книг // Избранное : в 2 т. / Н. А. Рубакин. — М., 1975. — Т. 1. — С. 107—210 ; Рубакин Н. А. Основные задачи библиотечного дела // Избранное : в 2 т. / Н. А. Рубакин. — М., 1975. — Т. 2. — С. 127—146.
10. *Социальные коммуникации* : (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / авт.-сост. В. А. Ильганаева. — Х. : Город. тип., 2009. — 392 с.
11. *Тихомирова И. И.* От продвижения чтения — к качеству чтения // Библиотека для молодого поколения в начале XXI века: новые вызовы и новые возможности : интернет-конф. — Режим доступа: <http://uraledu.ru/node/26307>. — Загл. с экрана.
12. *Харченко В. К.* Риторика внутри нас : (проблемы аутокоммуникации) / В. К. Харченко // Русский язык в школе. — 2001. — № 2. — С. 90—95.
13. ЦДАВО України. — Ф. 4762, оп. 1, од. зб.
14. *Ярославцева Е. И.* Аутокоммуникация, или Как ускользнуть от диагноза / Е. И. Ярославцева // Международные чтения по теории, истории и философии культуры. Вып. 6. Проблемы общения в пространстве тотальной коммуникации. III Международная философско-культурологическая конференция "Проблемы общения в пространстве тотальной коммуникации" (17—21 сентября, 1998 г.) / Рос. ин-т культурологии МК РФ и РАН. — СПб., 1998. — С. 220—229.

В статье раскрыта специфика индивидуальной работы библиотечных специалистов с посетителями библиотек. Рассматривается аутокоммуникация как средство подготовки читателей к общению.

In the article the specific of individual work of library specialists is exposed with the visitors of libraries. Autokommunikaciya is examined as a mean of preparation of readers to intercourse.

Надійшла в редакцію 1 квітня 2013 року